

Reciclant material morfològic: el cas de l'afix llatí -SC-

Manuel Badal

IV Simposio annuale dell'Associazione Italiana di Studi Catalani

Siena, 4-5 de novembre de 2024

VNIVERSITAT DE VALÈNCIA

1. Introducció

Introducció

- En català, els verbs en *-ir* se subdivideixen segons es conjuguen amb l'**increment *eix*** (p. ex., *serveix* o *patisca*) o sense aquest increment (p. ex., *dorm* o *cusa/cusi*).
- La majoria de verbs *-ir* es conjuguen afegint l'increment *eix* (o *ix* en valencià, amb les variants *esc* o *isc* segons el dialecte) (Lloret 2023).

Objectiu del treball

- Analitzar l'**evolució** dels **verbs** de la **conjugació en -ir** del català per a comprovar si el procés de **reanàlisi** de l'**afix llatí -sc-** ja està consolidat des del segle XIII o si es tracta d'un canvi que encara no s'ha completat en el segle XVI.

Organització de la presentació

1. Introducció
2. Distribució i naturalesa morfològica de l'increment *eix*
3. Corpus i metodologia
4. Resultats del corpus
5. Conclusions

2. Distribució i naturalesa morfològica de l'increment *eix*

La noció de *morfoma*

- **Morfoma** (Aronoff 1994): estructures o patrons que no estan relacionats ni amb la sintaxi ni amb la fonologia, sinó que obeeixen a raons purament morfològiques.
- Distribució sistemàtica de material morfològic dins del paradigma flexiu sense cap correlat funcional.

L'increment *eix* i el morfoma N

	Present d'indicatiu	Present de subjuntiu	Imperatiu
1SG	<i>seguisc</i> / <i>segueixo</i> / <i>seguesc</i>	<i>seguisca</i> / <i>segueixi</i>	
2SG	<i>seguixes</i> / <i>segueixes</i>	<i>seguisques</i> / <i>segueixis</i>	<i>seguix</i> / <i>segueix</i>
3SG	<i>seguix</i> / <i>segueix</i>	<i>seguisca</i> / <i>segueixi</i>	<i>seguisca</i> / <i>segueixi</i>
1PL	<i>seguim</i>	<i>seguim</i>	<i>seguim</i>
2PL	<i>seguiu</i>	<i>seguiu</i>	<i>seguiu</i>
3PL	<i>seguixen</i> / <i>segueixen</i>	<i>seguisquen</i> / <i>segueixin</i>	<i>seguisquen</i> / <i>segueixin</i>

La reanàlisi de l'increment incoatiu: un cas d'exaptació?

- La noció d'**exaptació** (Lass 1990) es podria aplicar al **reciclatge de l'afix lèxic llatí -sc-** com una **marca flexiva**.
- Canvis que es produeixen en els marges dels sistemes lingüístics i que consisteixen en la **reutilització de material morfològic** per a una funció diferent a la qual tenia inicialment assignada.

La reanàlisi de l'increment incoatiu: un cas d'exaptació?

- En llatí, l'afix -SC- podia aparéixer en totes les formes de l'*inflectum* (present, imperfet i futur), però sistemàticament estava absent del *perfectum* (els temps perfectius).
- **Incompatibilitat semanticoaspectual:** el morfema -SC-, que expressa el desenvolupament o transformació gradual d'un estat, és semànticament incompatible amb els temps de perfet, ja que aquests indiquen la finalització de la transformació.

La reanàlisi de l'increment incoatiu: un cas d'exaptació?

- El canvi de la conjugació en -ERE a la conjugació en -IRE va anar acompanyat de la pèrdua de la funció derivativa que tenia en llatí.
- Amb la **pèrdua del valor semàntic original** ja no entrava en joc el valor aspectual.
- En català, com en altres llengües romàniques (cf. it. *patisco*, ro. *pățesc*), l'**increment eix** perdé el significat inicial de 'esdevenir' (Blaylock 1975) i fou relegat a la conjugació en -ir com a **marca flexiva**.

3. Corpus i metodologia

Corpus

- El corpus inclou obres catalanes del segle XIII al segle XVI.
- Per a cada període comptem amb 180.000 paraules: 90.000 corresponen a obres del català occidental, i l'altra meitat a obres del català oriental; s'ha fet aquesta selecció per tal que els dos grans blocs que formen la llengua catalana estiguen igualment representats.

Metodologia

- Per a comprovar si la distribució de les ocurrencies amb increment i sense increment presenta diferències significatives entre els segles, s'ha dut a terme una **prova de khi quadrat**.
- **Comparació** de les **freqüències bivariades** obtingudes a partir de les dades compilades (freqüències empíriques) amb les freqüències que resultarien si no hi haguera relació d'associació entre les variables 'segle' i 'increment' (freqüències teòriques).

4. Resultats del corpus

$$\chi^2_{(3)} = 1,259; p = 0,739; V \text{ de Cramer} = 0,087$$

			-eix-	∅
Segle	XIII	Recompte	37	10
		% dins de segle	78,7 %	21,3 %
	XIV	Recompte	47	7
		% dins de segle	87 %	13 %
	XV	Recompte	19	4
		% dins de segle	82,6 %	17,4 %
	XVI	Recompte	36	7
		% dins de segle	83,7 %	16,3 %

Exemples

- Seyner, con em vincle ad anar per lo segon moviment, qui ausiu e **destruu** e afoia totz aquels qui per el van (*Llibre de contemplació en Déu*, LXXXV l. 101 [1272])
- axí com la calor que-s **destroueix** per acció de fredor; per corrupció de son subjecta, axí com destrouït l'ull se *destroueix* la virtut visiva (*Somni*, p. 80 [1398])
- Draps de França e llibres de Bolunya **consumen** Aragó e tota Cathalunya. (*Epistolari de la València Medieval (I)*, p. 119 [1399])
- E que a pus o altres actes a present no sia procehit, com fer juntes o altres jochs de bous **induesquen** gran ajustament de gents (*Epistolari de la València Medieval (I)*, p. 305 [1399])

Hipòtesis

1. No s'haja produït cap migració entre les dues classes al llarg dels segles analitzats.
2. Canvis bidireccionals: alguns verbs sense increment passen a presentar l'increment *eix* i al revés, de manera que el doble flux anul·le els efectes del canvi i la distribució en els diversos segles siga semblant.
3. Transvasaments en una sola direcció, però en una quantitat insuficient per a poder parlar de canvis significatius.

Un enfocament més detallat

	∅		-eix-	
Segle	Nombre de formes	Formes desglossades	Formes desglossades	Nombre de formes
XIII	10	$10n_{i13}$	$37i_{13}$	37
XIV	7	$5n_{i13}+2n_{i14}$	$15i_{13}+2n_{i13}+29i_{14}+1n_{i14}$	47
XV	4	$1n_{i13}+3n_{i15}$	$7i_{13}+8i_{14}+4i_{15}$	19
XVI	7	$2n_{i15}+5n_{i16}$	$7i_{13}+9i_{14}+2n_{i15}+18i_{16}$	36

Elegir

- a. deu dir als júgies aquels qui seran eletz en la venda de la primera peynora o a altres dels ciutadans que seran en la cort los quals el **elega** en júgies en aquella cosa (*Costums de Tortosa*, p. 32 [1279])
- b. E per so no demanen nombre ne **elegeixen** lo milor, ans lo servidor, lo leurador, lo modonari, lo moliner, e encara lo negre e lo búrguar e lo tartre (*Corbatxo*, p. 40 [1397])

Oferir

- a. —Senyor duch —dix lo rey de Apol·lònia—, puix lo meu jermà, rey de Frisa, té voluntat de anar-hi de bon grat vos **ofir** de anar ab vosaltres e de fer armes axí perilloses com negú que y sia. (*Tirant lo Blanc*, p. 277 [1490])
- b. siau stats requests ý amonestats de paraula, que per obviar als grans mals e inconvenients ý excessives despeses ý gastos que se **offerexen**, anant la ciutat de Barcelona (*Llibre de les solemnitats de Barcelona*, p. 80 [1564-1570])

Hipòtesi 1

La presència de l'increment *eix* dota el paradigma d'un **sistema d'accentuació columnar** (Ferrater 1981): l'accent recau immediatament després del radical, fet que contrasta amb el model de conjugació pur de la tercera conjugació.

3 *serveix/servix*, 4 *servim*

vs.

3 *sent*, 4 *sentim*

Hipòtesi 1

- Alguns autors (p. ex., Vermandere & Meul 2016: 269-270) posen en dubte que la motivació de l'extensió de l'increment *eix* haja estat l'anivellament de l'accent respecte del radical.
- L'alternança entre formes rizotòniques i arrizotòniques en els presents és una constant en la flexió verbal de les llengües romàniques (p. ex., 3 ['kanta] vs. 4 [kan'tem]).

Hipòtesi 2

Eliminació de l'**alternança** en la **vocal** del **radical** (Ramat 1998: 110-111):

3 *l*l*ig*, 4 *l*l*egim*

vs.

3 *l*e*geix*, 4 *l*e*gim*

Una altra estratègia, menys complexa, és la **generalització analògica d'un dels radicals** (Vermandere & Meul 2016: 270): p. ex., 3 *v*e*st*, 4 *v*e*stim* vs. 3 *v*i*st*, 4 *v*e*stim*.

5. Conclusions

Conclusions

1. Hi ha una **migració de verbs** del model sense increment al model amb *eix*, però en un **nombre reduït** perquè es puga parlar d'un canvi estadísticament significatiu.
2. **Canvi unidireccional**: tots els verbs que canvien de paradigma ho fan del model sense increment al patró amb *eix*.
3. El **model** amb l'**increment *eix*** és sempre **dominant** i atrau gradualment els verbs sense increment, seguint la proposta de Mayerthaler (1987: 37): la classe flexiva més freqüent sol ser reproduïda en el canvi lingüístic.

Referències

- Aronoff, M. (1994). *Morphology by itself: stems and inflectional classes*. MIT Press.
- Blaylock, C. (1975). The Romance development of the Latin verbal augment *-sk-*. *Romance Philology*, 28, 434–444.
- Ferrater, G. (1981). *Sobre el llenguatge*. Edicions dels Quaderns Crema.
- Giacalone Ramat, A. (1998). Testing the Boundaries of Grammaticalization. Dins A. Giacalone Ramat & P. J. Hopper (eds.), *The Limits of Grammaticalization* (pp. 107–127). John Benjamins Publishing Company.
- Lass, R. (1990). How to Do Things with Junk: Exaptation in Language Evolution. *Journal of Linguistics*, 26(1), 79–102.
- Lloret, M. R. (2023). El pes de la tradició en la classificació verbal del català. *Caplletra. Revista Internacional de Filologia*, 81–107. <https://doi.org/10.7203/caplletra.74.26036>
- Maiden, M. (2018). *The Romance Verb: Morphomic Structure and Diachrony*. Oxford University Press.
- Mayerthaler, W. (1987). System-independent morphological naturalness. Dins W. U. Dressler, W. Mayerthaler, O. Panagl & W. U. Wurzel (ed.), *Leitmotifs in Natural Morphology* (p. 25–58). John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/slcs.10.13may>
- Vermandere, D., & Meul, C. (2016). How functionless is junk and how useful is exaptation? Probing the *-/ESC-* morpheme. Dins M. Norde & F. van de Velde (ed.), *Exaptation and Language Change* (pp. 261–285). John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/cilt.336.09ver>

Gràcies per la vostra atenció!

Aquesta investigació, finançada pel Ministeri d'Universitats (MS21-121) i per la Unió Europea (NextGenerationEU), forma part del grup GIUV2013-137 i del projecte PID2020-113971GB-C21, finançat per MCIN/AEI/10.13039/501100011033 (<https://stel.ub.edu/gevad/ca>).

Financiado por la
Unión Europea
NextGenerationEU

